

HAZUGSÁGOK A NŐI IDENTITÁSBAN – EGY LEHETSÉGES PÁRHUZAM WEININGER ÉS BEAUVOIR NŐKÉPE KÖZÖTT

VARGA RITA

A következőkben arra teszek kísérletet, hogy két látszólag ellentétes, nőikkel kapcsolatos perspektívát megpróbáljak az értelmezés síkján közelebb hozni egymáshoz. A két szöveg, amely elemzésem tárgya lesz: Otto Weiningernek a legtöbbször nőgyűlölőnek nevezett *Nem és jellem* című tanulmánya, és a feminizmus egyik alapművének számító, *A második nem* című munka Simone de Beauvoirtól. Interpretációm célja, hogy rámutassak a hasonlóságokra, amelyek a két szöveg női identitásról alkotott képében megjelennek. Jelen esetben azokra az egybeesésekre térek ki, amelyeket a hazugsághoz való viszonyulásukban, az önbecsapás és ámitás vonatkozásában találhatunk meg. Bár másféle tematikus analógiát is felfedezhetünk a két szerző nőképében (amelyekre most nem térek ki), a hazugságnak mindkettőjük esetében kiemelt jelentősége van: a megtevesztés, a másnak mutató és a rosszhiszeműség Weininger és Beauvoir számára is meghatározó tényező a női identitásban, még ha más-más prekonceptiók alapján tesz is kitiüntetett státuszára.

A két szerző nőiséghez való viszonya és reputációja tekintetében koránt sincs hasonló helyzetben. Míg Beauvoirt a modern feminizmus egyik legnagyobb alakjaként tartják számon, és *A második nem* című művét a feminizmus egyik legmeghatározóbb szövegének tartják; addig Weininger munkásságát a női diszkriminációhoz és az antiszemitizmushoz szokták kötni. Ahhoz, hogy két ilyen ellentétes megítélésű szerzőt illetve művet analógiába állítsunk egymással, feltételeznünk kell néhány lényeges strukturális egyezést, illetve hiposztazálnunk kell, hogy a szövegeket legalább a legalapvetőbb pontokon hasonló motivációk vezetik.

A *Nem és jellem* 1903-as megjelenése óta Weiningeret számtalan kritika érte nő- és zsidógyűlölete miatt. Arthur Gerber¹ próbálta megvédeni a szerzőt, akiről azt írja:

„[a]ki Weiningeret *nőgyűlölőnek* állítja be, tökéletesen félreérti Weiningeret, az embert. Antifeminizmusa a gyűlölet szöges ellentéte volt, hiába sugallnak mást az általa leírt mondatok. Otto Weininger *nem tudott gyűlölni.*”²

---

¹ Otto Weininger egyik barátja.

² Arthur Gerber: *Ecce Homo!* (Hernádi Miklós fordítása). In. Csáki Márton (Szerk.): *Notesz – Levelek egy baráthoz*. Budapest, Qadmon Kiadó 2009. 15.

Többen a szerző nőgyűlöletének hátterében azt az okot sejtik, hogy külseje miatt csak prostituáltakat volt módja közelebről megismerni, ezért eleve csak meghatározott körülmények között érintkezett a nőkkel.³ Egyelőre fogadjuk el, hogy Weininger nem tisztán diszkriminatív szándékok vezették, hanem a nőkre vonatkozó negatív leírásai mögött, ha nem is semleges, de legalább leereszkedően segítő motiváció húzódott meg: ezáltal lehetővé válik, hogy elképzelését a beauvoiri intenciókhoz közelítsük.⁴

Weininger nézőpontja szerint a nemeket nem lehet szigorúan elválasztani egymástól, mindkét nemnél felfedezhetőek a másik nemre vonatkozó jellegzetességek. A nemek között inkább mennyiségi, mintsem minőségi különbségeket feltételez:

„[a] nemi differenciálódás tehát sohasem teljes. *A húmnem minden sajátosága valamilyen szinten, még ha alig észrevehetően is, kimutatható a női nemnél is; és ugyanígy a nő minden nemi jellegzetessége fennáll valamilyen szinten a férfiban is, bár fejlődésileg visszamaradt állapotban.*”⁵

Ha követjük ezt a weiningeri elgondolást, akkor ezzel azt is feltételezzük, hogy nem létezik a tiszta Férfi és a tiszta Nő, csupán minőségekről lehet beszélni.⁶ Így azonban megjelennek a Weininger által „köztes nemi formáknak” nevezett jelenségek.⁷ Beauvoir, ha nem is ugyanazon indokok mentén, és

---

³ „A fiatal bécsi filozófus megjelenésre és arca ijesztően förtelmes volt. Aki először találkozott vele, abban a csúfság láttára csakis az antipátia érzése támadhatott. Ferdére nőtt teste, aszimmetrikus arca, kancsalító szeme az ifjú megjelenését az átlagos férfirútságnál jóval kellemetlenebbé tette. Ezzel a külsővel a nők tetszését lehetetlenség volt kivívnia. (...) Weininger teljesen tisztában volt azzal, hogy magáért, csakis a saját személyének belső és külső értékéért sohasem fog kelleni a nőknek. Tisztában volt azzal, hogy számára csakis a prostitúció maradt, a bárkinek pénzéért meghódoló nőiesség. (...) Csupán a prostituált nőt ismerte és ennek képét merész általánosítással átvitte az egész női nemre. Megkülönböztette ugyan a Dirne típusát a Mutter típusától, de ezt a szembeállítást maga tette tárgyatlanná, amikor a női nem végső titkát kutatva a Mutter típusában is megtalálja a Dirne elemeit.” Szilágyi Géza: *A gyűlölet könyve*. In. Uő.: *Könyvek és emberek – Tanulmányok*. Budapest, Athenaeum [1912.] 5-7.

⁴ Tehetjük ezt talán azért is, mivel, ahogy arra Bánfalvi Attila is rámutat Weininger nőkre vonatkozó gondolatai szinte teljesen megszokottak voltak a korban. Ahogyan fogalmaz, „[o]lyan gondolatok ezek, amelyeket egyetemen tanítottak, úgy, mint amelyeket az »elfogulatlan, objektív és módszeres« tudományosság feltárt és igazolt.” Bánfalvi Attila: *Mélyésgvezetésben*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó 2006. 111.

⁵ Otto Weininger: *Nem és jellem – Elvi tanulmány*. (Dávid Andrea fordítása). Debrecen, Kvintesszencia Kiadó 2010. 15.

⁶ I.m. 17.

⁷ I.m. 16.

inkább szociális, mintsem individuális kontextusban, de ehhez hasonlóan gondolkodik a nemekről, mikor azt írja:

„[a]z emberiség nemek szerinti megoszlása ugyanis biológiai adottság, nem az emberi történelemnek egy múlt mozzanata. (...) Az emberpár alapvető egységet alkot, mindkét felet elszakíthatatlan kapcsolat fűzi a másikhoz: a társadalmat lehetetlen nemek szerint kettéválasztani.”⁸

Mindkét szerzőnél megtalálhatjuk azt a háttérfeltevést, hogy a két nem közötti különbség nem eleve rögzített, csak bizonyos, minimális vonatkozásban adott (Beauvoirnál ez a biológiai determináció). Ez elsőre nem annyira Beauvoir, mint inkább Weininger esetében meglepő, akinél talán erősebb is ez a koncepció. A nemek determinációjának ez utóbbi felszámolása, mint látni fogjuk, amennyire magában hordja a felemelkedés elvi lehetőségét, legalább annyira végelesíti a női nem leértékelését.

Mi jellemzi azonban a női minőséget Weiningernél? Először is fontos megjegyezni, hogy minden olyan érték és erény hiányzik belőle, ami a férfi minőségnek tulajdonítható. A Nőnek például Weininger felfogásában többek között nincs lelke.⁹ Az egyik hiányból azonban következik a másik, így a lélektelenség maga után vonja, hogy a Nőből hiányzik a méltóság,¹⁰ az akarat,¹¹ az önérték,¹² a tulajdon iránti érzék,¹³ a valóságérzéke is kisebb;¹⁴ de nélkülözi a fogalmi és az ítélő tevékenységet is,¹⁵ továbbá a morálhoz való érzéket¹⁶ is, és nem rendelkezik saját meggyőződéssel¹⁷ és névvel¹⁸ sem. Ezekből Weininger számára következik, hogy a Nő sok egyéb mellett irigy¹⁹ és antiszociális²⁰ is. Weininger azonban elismeri, hogy van a Nőnek pozitív tulajdonsága is, ez pedig az ízlés képessége, amely a „legnemesebb női tulajdonság” szerinte²¹,

---

⁸ Simone de Beauvoir: *A második nem*. (Görög Livia és Somló Vera fordítása). Budapest, Gondolat Kiadó 1969. 15.

⁹ *Nem és jellem*, 167.

¹⁰ I.m. 162.

¹¹ I.m. 166.

¹² I.m. 162.

¹³ I.m. 165.

¹⁴ I.m. 156.

¹⁵ U.o.

¹⁶ I.m. 158.

¹⁷ I.m. 167.

¹⁸ I.m.166.

¹⁹ I.m. 165.

²⁰ U.o.

²¹ I.m. 153.

ellenben ugyanekkor megjegyzi „[a]z ízlés megkívánja, hogy az érdeklődés megálljon a felszínen, csak az egész összhangját tekinti, és sohasem időzik az élesen kiemelkedő részeknél”²². Azáltal, hogy az ízlés fogalmát leértékeli, a dicséret később ugyanúgy negatív előjelet kap, mint az eddigi kritikus megjegyzésekben megfogalmazott jellemvonások. Ha a mindennapi tapasztalatot látva arra a téves következtetésre jutnánk, hogy a hiányzó tulajdonságok valamelyike megtalálható egy konkrét női individuumban, akkor az kizárólag mimetikus hajlamának köszönhető: a Nő képes a férfiak viselkedését eltanulni, és sajátosságait imitálni.²³

Weininger a nő és férfi viszonyában a tárgy és az alany relációját látja visszaköszönni. Szerinte a nő a férfihöz vagy a gyerekhez kapcsolódó dolog, és szerinte a nőnek nem is célja, hogy másnak tekintsék, mint dolognak. A női szubjektum csak mint objektum létezik:

„[a] nő *nem akarja, hogy alanyként* bánjanak vele, mindig és mindenképpen kizárólag *passzív* akar maradni – éppen ebben van női mivolta –, *egy őt irányító akaratot kíván érezni, nem akarja, hogy magára hagyják, hogy kíméljék, hogy becsüljék.*”²⁴

Hasonló helyzetleírást találhatunk másik szerzőnkél is. Beauvoir, bár írja, hogy a dolog-léttel együtt jár, hogy a nő „passzívan, elidegenedetten, elvesztetten, transzcendenciájától elszakadva, értékefosztottan idegen akaratok prédája lesz”²⁵, azonban azt is elismeri, hogy ennek is megvannak a maga előnyei, hiszen ezáltal „az ember elkerülheti a teljes értékűen vállalt lét szorongásait, feszültségét.”²⁶ A nő mint olyan, ahogyan Weininger elképzeléseiben sem, Beauvoirnál sem töri magát általában az önállósodásért, és a tárgyi szerepből való kitörésért:

„[s] a nő azért nem igényli, hogy szubjektumnak fogadtassa el önmagát, mert nincsenek meg hozzá az eszközei, mert szükségszerűnek érzi a köteleket, mely őt a férfihöz fűzi, mert a kölcsönösség gondolata fel sem vetődik benne, és végül, mert gyakran jól érzi magát a *Másik* szerepében.”²⁷

Bár a nő nem egészen mentes a felelősségtől, Beauvoir szövegében, szemben Weiningerével, nem elsősorban ő maga az oka a hazugságainak, alapve-

---

²² U.o.

²³ I.m. 61.

²⁴ I.m. 240.

²⁵ *A második nem*, 17.

²⁶ U.o.

²⁷ U.o.

tően inkább a társadalmi kontextus és elvárás rendszer a döntő. Weininger a női minőség kiszolgáltatott helyzetéért elsősorban magát a Nőt teszi felelőssé, hiszen saját magának okozza értékcsökkenését. Ennek a helyzetnek a kulcsa a Nő önmagához való önbecsapó, megtévesztő viszonya. Weininger ennek pszichológiai okait is megadja. A Nőnek hiányzik az emlékezete, ami hozzájárul ahhoz, hogy hazudik (amit ezért csak jobb híján nevezhetünk hazugságnak). Mivel hiányzik a folytonosság komponense a memóriájából, ezért az önazonosság érzését is nélkülözni kénytelen.²⁸ Mivel a nő szubjektíve hazudik, így az objektív igazság sem érdekelheti.²⁹ Weininger azt feltételezi, hogy a nő hazug volta, annak „az igazság eszméjéhez és általában az értékekhez való viszony hiányából fakad”.³⁰ A női minőség legsajátabb vonása hazug, megtévesztő természete: ez a pszichológiailag-szociológiailag kódolt megtévesztés, mivel a nő identitására is hatással van, egyszerű önbecsapássá válik.

A női önbecsapás egyik manifestációja a hisztéria jelenségében érhető tetten. Weininger Freud és Breuer szemére veti, hogy hagyták magukat becsapni a hisztéria által, teljesen félreértették azt. A „hisztérika” valódi természetét az elhárítottban kell keresni és nem az elhárító énbén. Weininger szerint:

„[h]a az elhárító én valóban a sajátja lenne, akkor a nő szembe helyezkedhetne az impulzussal, mint valami tőle idegen dologgal, azt tudatosan értékelhetné és határozottan elutasíthatná, gondolatilag definiálhatná és újból felismerhetné.”³¹

Mivel az elhárító énből hiányzik a bátorság, hogy szembenézzen vágyaival, ezért a nő az elhárító én maszkját ölti magára:

„[m]ármost igaz az, hogy éppen a hisztériások kerülnek a legkínosabbban a hazugságot (ám mindig az idegenek előtti bizonyos demonstratív szándékkal), *azonban – bármilyen paradoxul is hangzik is – éppen ebben rejlik a hazug voltuk*: mert nem tudják, hogy a bennük lévő igazságigény kívülről jött és lassanként vert bennük gyökeret. Az erkölcs posztulátumát szolgálai fogadták el és ezért, mint derék szolgák, minden alkalommal megmutatják, hogy milyen hűen követik is.”³²

Weininger szerint azonban szigorú értelemben nem lehet azt állítani, hogy „a nők hazudnak”, mert ezzel feltételezhetnénk, hogy néha igazat is monda-

---

²⁸ *Nem és jellem*, 119.

²⁹ I.m. 156.

³⁰ I.m. 158.

³¹ I.m. 225.

³² I.m. 222.

nak. Erről szó sincs, hiszen szerinte képtelenek az őszinteségre. Azt kell tudomásul venni, hogy „a nő egész életében soha nem igaz, és különösen akkor nem az, amikor – mint a hisztérika – szolgálai ragaszkodik a számára heteronóm igazságra való törekvéshez, és így külsőleg mégis igazat mond.”³³

Beauvoir koncepciójában ugyan nem ilyen általános érvénnyel és súlyos következményekkel, de megjelenik egy hasonló gondolat. Szerinte a nőkkel gyakran megesik, hogy kénytelenek eltitkolni valódi lényüket, ahhoz hasonlóan, ahogyan:

„mindazok, akik uruk és gazdájuk kényétől-kedvétől függnék, megtanulják, hogy kifürkészhetetlen és mozdulatlan arccal vagy sztereotip mosollyal fogadják gazdájuk parancsait, s valódi érzelmeiket, valódi magatartásukat gondosan eltitkolják.”³⁴

Szerinte a nőt gyermekkorától tanítják arra, hogy a férfiaknak hazudjon, megvezesse és becsapja őket. A férfiak társaságában álszentnek mutatkozik, és színlel.³⁵ Éppen ez a magatartása, a hazugság fogja megakadályozni az emancipációját. Beauvoirnál ugyan a nő nem „szervesen hazug”, ahogyan Weiningerénél, ám az önbecsapó manőverek szerepét nem szabad leértékelni.

Weininger kétféle nőtípust különböztet meg a Szajhát és az Anyát. Weininger szerint a nők egyszerre a két típust is magukban hordozzák,³⁶ így szintén nem találhatjuk meg ezeknek tiszta, teljes megvalósulását.³⁷ Weininger ebből vonja le azt a következtetést, hogy a prostitúciót nem a férfi kényeszeríti a nőre, mivel az a nőben természetéből kifolyólag már benne van. A két nőtípus közötti eltérés elsősorban a gyermekhez való viszonyukban mutatkozik meg. A koitusz célja az Anya esetében a gyermek, a Szajhánál azonban a férfi.³⁸ Beauvoir ezzel szemben a szexuális aktus jelentőségét a prostituált és a férjes asszony viszonyában a következőképpen fogalmazza meg:

„[a] szexuális aktus mindkét nőnél szolgálat, az utóbbit egész életre alkalmazza egy férfi; az előbbinek több ügyfele van, akik esetenként fizetnek. Emezt egyetlen férfi védi meg az összes többi ellen; amaz valamennyinek a segítségére számíthat, ha az egyik zsarnokoskodni próbál fölötte.”³⁹

---

³³ I.m. 226.

³⁴ *A második nem*, 186.

³⁵ I.m. 186-187.

³⁶ *Nem és jellem*, 175.

³⁷ I.m. 178.

³⁸ U.o.

³⁹ *A második nem*, 437.

Beauvoir szerint tehát mindketten szexuális szolgáltatást biztosítanak, csak az a különbség, hogy hány férfinak nyújtják ezt. További eltérés, hogy Weiningerrel szemben ő kényszerhelyzetet fedez fel a női viselkedés mögött: mindkét magatartásforma háttérben az otthoni cselédsorsból való kitorés lehetőségét látja meg.⁴⁰

Weininger elítélő nyilatkozatainak nem az az oka, hogy eleve démonikusnak látja a nőt, hanem az Emberről magáról alkotott keserű tapasztalatait alkalmazza a Nő kétes értékű helyzetére, lehetőségeire: a Nő tulajdonképpen az általános emberi gyengeségek, hibák lecsapódása egyetlen karakterben. Ez a problematikus és a női nem számára egyáltalán nem hízogó felmentés nem is annyira a nőknek szól, annál inkább figyelmeztetés a nőket lenéző férfiakkal:

„[v]égül, hogyan is vethetném a nő szemére, hogy a férfit vár? A férfi sem akar mást, mint a nőt. Nincs férfi, aki ne örülne annak, hogy szexuális hatással van egy nőre. A nőgyűlölet semmi egyéb, mint saját, még nem haladott szexualitásunk gyűlölete.”⁴¹

Weininger emancipáció-koncepciója egy önmegsemmisítő, a szaporulatra nem ügyelő társadalmat hívna életre:

„[e]z a nőkérdés olyan régi, mint a nemiség, és nem fiatalabb mint az emberi nem. A válasz rá pedig az, hogy a férfinak kell megváltania magát a nemiségtől, és *így* és *csakis így* váltja meg a nőt is. *Csakis* a férfi *szűzessége* (sic!), és nem – ahogyan a *nő* véli – szűzietlensége a nő megváltása. Természetesen a nő mint *nő* így elpusztul, de csak azért, hogy hamvaiból új, megifjodott, *tiszta emberi lényként* feltámadjon.”⁴²

Weininger ideálja egy lassanként saját magát felszámoló, nemek nélküli társadalom. A női emancipációra, pontosabban a konkrét nőnemű emberek felszabadítására valódi lehetőséget csak a női vonások teljes felszámolásában lát. Szerinte a nők nőkként való elismerése csupán a nők felé gyakorolt álszent hazugság, a nők szolgasorsban való tartása. A társadalom nőietlenítése azonban valójában férfiatlanítása is, hiszen bár a nemtelenné vált ideális közösséget a férfi princípium uralmával jellemzi, leírásában szinte nem maradt semmi a nemiségből a Férfiban. Furcsa módon nála a két nemi elv közül csupán az egyik rendelkezik nemi vonásokkal: az ideális férfi szerinte teljességgel aszexuális.

---

⁴⁰ I.m. 438.

⁴¹ *Notesz*, 71.

⁴² *Nem és jellem*, 281.

Weininger sarkos, sokszor elfogadhatatlan elképzelései csak úgy lehetnek érvényesek, ha szigorúan megmaradunk az éppen tárgyalt problémák elvi szintjén, és nem ügyelünk a szociális, konkrét következményekre. Talán ez okozza a fontosabb eltéréseket a beauvoiri koncepciótól: ha valaki a reális körülmények között kíván számolni az emancipációval, és nem mint gondolat kísérletet igyekszik felvázolni azt, akkor nem mehet el a weiningeri radikalitásig. Persze nem is várhatunk el megvalósíthatóságot Weingertől, aki végig nem személyekről, hanem minőségekről értekezett.

Weingert leginkább az választja el sok női szerepről értekező szerzőtől, és a feminista írások többségétől (ha nem számítjuk az elitelő hangnemet), hogy csakis princípiumokban hajlandó gondolkodni. Beauvoir kifejezetten ellene van az ilyen megközelítésnek: [é]ppoly képtelenség tehát a »nőről« általánosságban beszélni, mint az »örök férfit« boncolgatni⁴³. Kérdésként merülhet fel, hogy mi értelme van ilyen elvi, nemileg pozicionált karaktereket felállítani: Weininger elkülöníti ugyan a típust a konkrét személyektől, ám az elnevezés révén mégis veszélyesen összemosza vele. Bármennyire is igyekszik tisztázni magát a női „individuumok” devalválásának vádja alól, nem lehet véletlen, hogy éppen a nőben nevezte meg koncepciója negatív princípiumát. A határozott, elvhű, jellemes emberi kategóriával szembeállított illékony, megalkuvó és ösztönös hazug személy tipikus reprezentációját éppen a nőben ismerte fel: ennek oka a személyes benyomásokon túl a pszichológiai-szexuális téma felvetés vagy a metafizikai tradíció álláspontja is lehetett. Ahhoz, hogy a Nő a mindenkori Másik véglet lehessen, a megtévesztés, az álságos viselkedés és a hazugság tökéletes reprezentánsává kellett tennie.

Az olyan elméletek, amelyek nem ilyen elvi megközelítést használnak, nem tulajdoníthatnak ekkora szerepet a hazugság kérdésének. Az önbecsapás elvi konstrukciója Beauvoirnál csak egy részleges érvényességű stratégiai szempont lehet, nem pedig a női minőség alapvonása: olyasmi, ami most jellemzi a nőket, ám amitől az emancipáció során meg kell és meg is lehet szabadulni.⁴⁴ Nála a „hazug” viselkedés a férfival való egyenrangúság legfőbb gátja, ám olyan akadály, amitől ha mentesülnek a nők, még nem válnak rögtön férfivá. Ugyan mindkét szerző kiemelt jelentőséget tulajdonít a hazugság kérdésének a női emancipáció problémájában, abban eltér az álláspontjuk, hogy mennyire tartják a rosszhiszemű és megtévesztő attitűdöt a női jellem konstitutív tényezőjének.

---

⁴³ *A második nem*, 508.

⁴⁴ *I.m.* 509.